

HOOFDSTUK 1 IN VOGELVLUCHT

1.1 Een oriëntatie op de ontwikkelingspsychologie

- 1.1.1 De reikwijdte van het vakgebied
- 1.1.2 De invloed van cohorten op ontwikkeling: ontwikkelen in een sociale wereld

1.2 Kinderen: verleden, heden en toekomst

- 1.2.1 Vroege denkbeelden over kinderen
- 1.2.2 De twintigste eeuw: ontwikkelingspsychologie als discipline

- 1.2.3 Actuele vraagstukken en onderwerpen: de onderliggende thema's van de ontwikkelingspsychologie
- 1.2.4 De toekomst van de ontwikkelingspsychologie

PROLOOG: Nieuwe conceptiemethoden

Hoe zou het zijn als het beeld dat mensen van je hebben je hele leven wordt bepaald door de wijze waarop je bent verwekt? In sommige opzichten geldt dit voor Louise Brown, 's werelds eerste reageerbuisbaby. Ze is verwekt door middel van in-vitrofertilisatie (ivf), een methode waarbij de bevruchting buiten het lichaam van de moeder plaatsvindt.

Louise was een peuter toen haar ouders haar vertelden hoe ze was verwekt. Gedurende haar hele jeugd werd ze gebombardeerd met vragen. Ze moest haar klasgenoten regelmatig uitleggen dat ze niet in een laboratorium was geboren. Als kind voelde Louise zich een buitenstaander: 'Ik dacht dat er iets eigenaardigs met me was,' herinnert ze zich. Naarmate ze ouder werd nam dat gevoel af omdat er steeds meer kinderen via ivf werden geboren (Lawrance, 2008; Moreton, 2007; Sanderson, 2007). Tegenwoordig is Louise geen uitzondering meer. Meer dan anderhalf miljoen baby's zijn geboren via een ivf-behandeling die bijna routine is geworden. In Nederland worden jaarlijks bijna 5.000 ivf-baby's geboren (www.nvog.nl).

Louise Brown (op de voorgrond) en haar vrienden.

VOORUITBLIK

De conceptie van Louise Brown mag dan met behulp van nieuwe technieken hebben plaatsgevonden, haar ontwikkeling heeft zich vanaf haar vroegste kindertijd volgens voorspelbare patronen voltrokken. De specifieke omstandigheden van onze ontwikkeling verschillen per persoon: sommigen hebben te maken met economische achterstelling, leven in oorlogsgebieden of kampen met problemen in gezinsverband, bijvoorbeeld scheidingen en stiefouders. Toch vertonen de globale ontwikkelingslijnen van alle kinderen opmerkelijke gelijkenissen.

Kwesties die variëren van klonen, de consequenties van armoede op ontwikkeling tot de effecten van cultuur en etniciteit werpen belangrijke vragen op rond ontwikkeling. En daaraan liggen vragen ten grondslag die nog essentiëler zijn: hoe ontwikkelen kinderen zich fysiek? Hoe groeit en verandert hun begrip van de wereld in de loop der tijd? En hoe ontwikkelen onze persoonlijkheid en onze sociale omgeving zich vanaf onze geboorte tot en met onze adolescentie?

Al deze vragen en nog vele andere die we in dit boek tegenkomen, staan in de ontwikkeling van het kind centraal. Neem bijvoorbeeld de uiteenlopende theorieën over het verhaal van Louise Brown van verschillende specialisten op het gebied van kinderontwikkeling:

- Onderzoekers die vanuit een biologische invalshoek naar gedrag kijken, kunnen geïnteresseerd zijn in de vraag of het feit dat Louise buiten de baarmoeder is verwekt invloed heeft gehad op haar functioneren voor de geboorte.
- Specialisten die zich bezighouden met genetica kunnen onderzoeken welke invloed de biologische eigenschappen van ouders van Louise op haar latere gedrag hebben.
- Specialisten die zich bezighouden met de manier waarop het denken in de loop van de kindertijd verandert, kunnen onderzoeken of kinderen die zijn verwerkt met ivf dezelfde cognitieve mogelijkheden hebben als andere kinderen.
- Onderzoekers die zich richten op fysieke groei kunnen kijken of haar groei anders verloopt dan die van kinderen die op de traditionele manier zijn verwekt.
- Deskundigen die zich hebben gespecialiseerd in de sociale wereld van het kind kunnen kijken naar de manier waarop Louise met andere kinderen omgaat en naar het soort vriendschappen dat ze ontwikkelt.

Hoewel de specialisten zich op verschillende aspecten richten, hebben ze één ding gemeen: ze zijn geïnteresseerd in de groei en de veranderingen die een kind in zijn jeugd en zijn adolescentie doormaakt. Ze kijken op allerlei manieren naar hoe ons gedrag wordt beïnvloed door de biologische erfenis van onze ouders en door de omgeving waarin we leven.

Sommige onderzoekers houden zich bezig met de invloed van onze genetische achtergrond op de manier waarop we naar de wereld kijken en hoe we met anderen omgaan: ze bestuderen iemands persoonlijkheid. Deze onderzoekers proberen erachter te komen hoeveel van ons potentieel als mens wordt bepaald (of beperkt) door erfelijkheid. Andere specialisten kijken naar de omgeving waarin we opgroeien en onderzoeken de manier waarop ons leven wordt beïnvloed door de wereld om ons heen. Zij onderzoeken in hoeverre we worden gevormd door onze vroege omgeving en welke directe en indirecte invloed onze huidige omstandigheden op ons gedrag hebben.

Of ze zich nu bezighouden met erfelijkheid of met omgeving, alle specialisten die zich met de ontwikkeling van kinderen bezighouden, hopen dat hun werk uiteindelijk zal bijdragen aan een beter leven voor kinderen. Mensen die werkzaam zijn op uiteenlopende terreinen als het onderwijs, de gezondheidszorg en

het sociaal werk putten uit de bevindingen van deze onderzoekers om het welzijn van kinderen te bevorderen.

In dit hoofdstuk oriënteren we ons op het vakgebied ontwikkelingspsychologie. We beginnen met een bespreking van de reikwijdte van de discipline. We geven een indruk van het brede scala aan onderwerpen dat eronder valt en de leeftijden waarop het zich richt, van het moment van conceptie tot het eind van de adolescentie. Ook kijken we naar de grondbeginselen van het vakgebied en staan we stil bij de belangrijkste kwesties en vragen die ten grondslag liggen aan de ontwikkelingspsychologie. Tot slot besteden we aandacht aan de toekomst van het vakgebied.

1.1 Een oriëntatie op de ontwikkelingspsychologie

Heb je je ooit verbaasd over de manier waarop een baby je vinger vastgrijpt met zijn minuscule, perfect gevormde handjes? Of over een peuter die misvormde poppetjes tekent? Of over de weldoordachte manier waarop een adolescent besluit wie hij voor een feestje uitnodigt?

Wie bij zulke dingen stilstaat, stelt het soort vragen waarmee ontwikkelingspsychologen zich bezighouden. **Ontwikkelingspsychologie** (of *levensloopspsychologie*) is de wetenschappelijke studie naar de patronen van groei, verandering en stabiliteit die zich voordoen bij toenemende leeftijd, dus vanaf de geboorte via de babyjaren, peuterjaren, kleuterjaren, schoolperiode, adolescentie, volwassenheid tot aan de ouderdom. De meeste aandacht van de onderzoekers gaat uit naar de periode waarin de veranderingen elkaar het snelst opvolgen: die van de geboorte tot aan de adolescentie.

De definitie van het vakgebied lijkt vrij eenvoudig, maar dat is enigszins misleidend. Om te begrijpen wat ontwikkelingspsychologie precies inhoudt, moeten we dieper ingaan op de verschillende delen van de definitie.

Bij het bestuderen van groei, verandering en stabiliteit kiest de ontwikkelingspsychologie voor een wetenschappelijke benadering. Net als leden van andere wetenschappelijke disciplines toetsen ook onderzoekers op dit gebied hun hypothesen over de aard en het verloop van de menselijke ontwikkeling met behulp van wetenschappelijke werkwijzen. Zoals we in het volgende hoofdstuk zullen zien, formuleren ze theorieën over ontwikkeling en gebruiken ze methodische, wetenschappelijke technieken om de juistheid van die theorieën systematisch aan te tonen.

Ontwikkelingspsychologie richt zich op de menselijke ontwikkeling. De overgrote meerderheid van de specialisten houdt zich bezig met groei en verandering in mensen; een kleiner deel kijkt naar de ontwikkeling van niet-menselijke soorten. Sommigen proberen de universele ontwikkelingsprincipes te doorgronden, terwijl anderen kijken naar de invloed van culturele en etnische verschillen op het verloop van de ontwikkeling. Weer anderen proberen inzicht te krijgen in de unieke aspecten van individuen; zij kijken naar de kenmerken en eigenschappen die de ene mens van de andere onderscheiden. Maar welke benadering ze ook kiezen, alle ontwikkelingspsychologen beschouwen ontwikkeling als een continu proces.

Ontwikkelingspsychologen houden zich niet alleen bezig met de manier waarop mensen tijdens hun leven groeien en veranderen, maar ook met stabiliteit in het leven van kinderen, adolescenten en volwassenen. Ze vragen zich af op welke gebieden en in welke perioden in het leven mensen veranderen en groeien en hoe hun gedrag zich verhoudt tot eerder gedrag.

Ontwikkelingspsychologie: de wetenschappelijke studie naar groei, verandering en stabiliteit van conceptie tot adolescentie.

1.1.1 De reikwijdte van het vakgebied

De definitie van ontwikkelingspsychologie is globaal en de reikwijdte van het gebied is aanzienlijk. Ontwikkelingspsychologen houden zich dan ook met vrij uiteenlopende onderwerpen bezig. Ze specialiseren zich meestal in een thema of in een leeftijdscategorie.

Thematische gebieden binnen de ontwikkelingspsychologie

Onderzoek naar de ontwikkeling van kinderen is te verdelen in drie centrale thema's of benaderingen:

- fysieke ontwikkeling;
- cognitieve ontwikkeling;
- sociale en persoonlijkheidsontwikkeling.

Fysieke ontwikkeling: ontwikkeling die betrekking heeft op de fysieke opbouw van het lichaam, zoals de hersenen, het zenuwstelsel, de spieren, de zintuigen en de behoefte aan eten, drinken en slaap.

Cognitieve ontwikkeling: ontwikkeling die betrekking heeft op de manier waarop het gedrag van mensen wordt beïnvloed door groei en verandering in de eigenschappen die de ene persoon van de andere onderscheiden.

Sociale en persoonlijkheidsontwikkeling: ontwikkeling die betrekking heeft op sociale relaties en interacties met anderen en op duurzame eigenschappen die de ene persoon van de andere onderscheiden.

Wie zich bezighoudt met de ontwikkeling van kinderen kan zich specialiseren in een van deze thematische gebieden. Sommige ontwikkelingspsychologen richten zich bijvoorbeeld op **fysieke ontwikkeling**. Zij kijken naar de invloed van het lichaam – de hersenen, het zenuwstelsel, de spieren, de zintuigen en de behoefte aan eten, drinken en slaap – op ons gedrag. Ze doen bijvoorbeeld onderzoek naar de effecten van ondervoeding op het groeitempo van kinderen of naar het seksuele rijpingsproces tijdens de adolescentie.

Andere ontwikkelingspsychologen doen onderzoek naar de **cognitieve ontwikkeling** van de mens. Zij proberen te begrijpen hoe het gedrag van mensen wordt beïnvloed door groei en veranderingen in hun intellectuele vermogens. Cognitieve ontwikkelingspsychologen houden zich bezig met leren, geheugen, probleemoplossing en intelligentie. Ze willen er bijvoorbeeld achter komen hoe intellectuele vermogens in de loop van de kindertijd veranderen, of proberen te achterhalen of er culturele verschillen bestaan in de factoren waaraan kinderen hun successen en mislukkingen op school toeschrijven.

Tot slot zijn er ontwikkelingspsychologen die zich bezighouden met de **sociale ontwikkeling** en de **persoonlijkheidsontwikkeling**. De eerste groep kijkt naar de manier waarop de interacties van mensen met elkaar en hun sociale relaties in de loop van hun leven groeien, veranderen en stabiel blijven. De tweede groep kijkt naar stabiliteit en verandering in de eigenschappen die de ene persoon van de andere onderscheiden. Een ontwikkelingspsycholoog die geïnteresseerd is in persoonlijkheidsontwikkeling kan zich afvragen of een mens tijdens zijn leven stabiele, duurzame karaktereigenschappen bezit, terwijl een specialist op het gebied van sociale ontwikkeling bijvoorbeeld kijkt naar het uitgaansgedrag van adolescenten. Specialisten op het gebied van persoonlijkheidsontwikkeling en sociale ontwikkeling houden zich ook bezig met de sociaal-emotionele ontwikkeling van kinderen en adolescenten. Zij doen bijvoorbeeld onderzoek naar de effecten van een klasstructuur op de sociaal-emotionele ontwikkeling van schoolgaande kinderen. De belangrijkste benaderingen zijn samengevat in tabel 1-1.

Leeftijdsgroepen en individuele verschillen

Binnen hun specialisatie kijken ontwikkelingspsychologen meestal ook naar specifieke leeftijden. Ze verdelen jeugd en adolescentie doorgaans in globale leeftijdsgroepen: de prenatale periode (de periode van conceptie tot geboorte), de baby- en peutertijd (van geboorte tot drie jaar), de kleutertijd (van drie tot zes jaar), de schooltijd (van zes tot twaalf jaar) en de adolescentie (van twaalf tot twintig jaar).

Hoewel de meeste ontwikkelingspsychologen deze globale perioden hanteren, zijn de leeftijdsgroepen zelf in vele opzichten willekeurig. Sommige perioden hebben weliswaar een duidelijk afgebakende grens (de babytijd begint bij de geboorte en de peutertijd eindigt als het kind naar de basisschool gaat), maar an-

Tabel 1-1 De ontwikkeling van het kind: drie benaderingen

Oriëntatie	Kenmerken	Voorbeelden van vraagstukken*
Fysieke ontwikkeling	Kijkt naar de invloed van de hersenen, het zenuwstelsel, de spieren, de zintuigen en de behoefte aan eten, drinken en slaap op ons gedrag.	Wat bepaalt de sekse van een kind? (3) Wat zijn de langetermijneffecten van een premature geboorte? (4) Wat zijn de voordelen van borstvoeding? (5) Wat zijn de consequenties van vroege of late seksuele rijpheid? (14)
Cognitieve ontwikkeling	Kijkt naar intellectuele vermogens, waaronder leren, geheugen, het oplossen van problemen en intelligentie.	Wat zijn de vroegste herinneringen die we van onze babytijd kunnen hebben? (6) Wat zijn de consequenties van tv-kijken? (9) Heeft tweetaligheid voordelen? (12) Bestaan er etnische verschillen in intelligentie? (12) Welke invloed heeft het egocentrisme van een adolescent op zijn wereldbeeld? (15)
Sociale ontwikkeling en persoonlijkheidsontwikkeling	Kijkt naar de ontwikkeling en de verandering van sociale relaties en interacties met anderen en naar duurzame eigenschappen die de ene persoon van de andere onderscheiden.	Reageren pasgeborenen anders op hun moeder dan op andere mensen? (4) Wat is de beste manier om kinderen op te voeden? (10) Wanneer wordt een kind zich bewust van zijn sekse? (10) Hoe kunnen we interetnische vriendschappen bevorderen? (13) Wat zijn de oorzaken van zelfmoord bij adolescenten? (16)

*De getallen tussen haakjes verwijzen naar het hoofdstuk waarin de vraag wordt behandeld.

dere niet. Neem bijvoorbeeld de overgang tussen schooltijd en adolescentie, die meestal plaatsvindt rond twaalfjarige leeftijd. Omdat die grens tussen deze twee perioden gebaseerd is op een biologische verandering (het begin van het seksuele rijpingsproces) kan de leeftijd waarop een kind de adolescentie bereikt per persoon verschillen.

De tijdstippen waarop gebeurtenissen zich in het leven van mensen voltrekken, kunnen aanzienlijk variëren. Dat heeft deels een biologische oorzaak: de ene mens is sneller volgroeid dan de andere en bereikt sneller bepaalde mijlpalen in zijn ontwikkeling. Maar ook omgevingsfactoren spelen een belangrijke rol. De leeftijd waarop mensen meestal liefdesrelaties aangaan, varieert bijvoorbeeld per cultuur en is afhankelijk van de manier waarop men in die cultuur aankijkt tegen relaties.

Als ontwikkelingspsychologen het over leeftijdsgroepen hebben, is het dus belangrijk om te beseffen dat zij het over gemiddelden hebben: het tijdstip waarop kinderen gemiddeld genomen bepaalde mijlpalen bereiken. De variaties worden alleen opmerkelijk als kinderen aanzienlijke afwijkingen van het gemiddelde vertonen. Ouders wier kind veel later dan gemiddeld begint met praten zouden bijvoorbeeld met hem naar een logopedist kunnen gaan.

Hoe ouder kinderen worden, hoe duidelijker de onderlinge diversiteit wordt. Bij heel jonge kinderen is een groot deel van de ontwikkeling genetisch bepaald en voltrekt zich automatisch. Daardoor gaat de ontwikkeling van de meeste kinderen grotendeels gelijk op. Maar als kinderen ouder worden, gaan omgevingsfactoren een grotere rol spelen, waardoor er na verloop van tijd meer variatie en meer individuele verschillen ontstaan.

De koppeling tussen thema's en leeftijden

Alle globale themegebieden binnen de ontwikkelingspsychologie (fysieke, cognitieve en sociale, en persoonlijkheidsontwikkeling) spelen een rol in de kindertijd en de adolescentie. Sommige ontwikkelingsdeskundigen richten zich op de fysieke ontwikkeling tijdens de prenatale periode en anderen op wat er gebeurt tijdens de adolescentie. Sommigen zijn gespecialiseerd in de sociale ontwikkeling tijdens de kleutertijd, terwijl anderen zich bezighouden met sociale relaties tijdens de schooltijd. En weer anderen trekken het breder en kijken naar de cognitieve ontwikkeling in elke periode van de kindertijd en de adolescentie (en daarna).

Deze bruiloft van twee kinderen in India is een voorbeeld van het belang van omgevingsfactoren voor de leeftijd waarop een bepaalde gebeurtenis zich voltrekt.

Door de variatie in themagebieden en leeftijdsgroepen beschouwen allerlei specialisten met uiteenlopende achtergronden zichzelf als deskundigen op het gebied van de ontwikkelingspsychologie. Psychologen die gedrag en mentale processen bestuderen, pedagogen, genetici en artsen zijn maar een paar voorbeelden van mensen die gespecialiseerd zijn in en onderzoek uitvoeren naar de ontwikkeling van kinderen.

Deze diversiteit aan specialisten levert een groot aantal verschillende perspectieven op. Bovendien zorgt zij ervoor dat de onderzoeksbevindingen van het vakgebied worden gebruikt in een breed scala aan beroepen. Denk hierbij aan onderwijzers, verpleegkundigen, sociaal werkers, medewerkers in de kinderopvang en deskundigen op het gebied van sociaal beleid.

■ DIVERSITEIT IN ONTWIKKELING

Hoe cultuur, etnische afkomst en ras de ontwikkeling beïnvloeden

Maya-moeders in Centraal Amerika zijn er zeker van dat bijna voortdurend contact tussen henzelf en hun baby's noodzakelijk is voor goed moederschap. Ze raken zelfs fysiek ontregeld als dat contact niet mogelijk is. Ze zijn geschokt als ze zien dat een westerse moeder haar kind neerlegt en schrijven het gehuil van de baby toe aan de overtuiging dat westerse vrouwen slechte moeders zijn (Morelli et al., 1992).

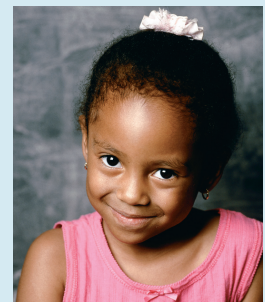
Wat kunnen we opmaken uit deze twee visies op ouderschap? Is de ene goed en de andere fout? Waarschijnlijk niet, als we kijken naar de **culturele context** waarin de moeders opereren. Alle culturen en subculturen hebben hun eigen opvattingen over de juiste manier om kinderen op te voeden, zoals ze ook hun eigen ontwikkelingsdoelstellingen voor kinderen hebben (Feldman & Masalha, 2007; Haight & Black, 2002; Tolchinsky, 2003).

Ontwikkelingsspecialisten moeten rekening houden met globale culturele factoren, zoals de neiging tot individualisme of collectivisme. Daarnaast moeten ze ook subtielere etnische, raciale, socio-economische en sekseverschillen in ogenschouw nemen als ze inzicht willen krijgen in de manier waarop mensen tijdens hun leven veranderen en groeien. Op die manier krijgen ze niet alleen een beter beeld van de menselijke ontwikkeling, maar komen ze wellicht ook tot preciezere toepassingen om de sociale omstandigheden van mensen te verbeteren.

Pogingen om te begrijpen hoe ontwikkeling wordt beïnvloed door diversiteit worden gedwarsboomd door problemen met het vinden van het juiste vocabulaire. Leden van de onderzoeksgemeenschap gebruiken net als de samenleving termen als *ras* en *etnische groep* bijvoorbeeld vaak op een verkeerde manier. *Ras* is een biologisch concept dat verwijst naar classificaties die gebaseerd zijn op fysieke en structurele eigenschappen van soorten. *Etnische groep* en *etniciteit* daarentegen

zijn bredere termen die verwijzen naar culturele achtergrond, nationaliteit, religie en taal.

Voor al het begrip *ras* blijkt problemen te geven. Hoewel het in feite verwijst naar biologische factoren, heeft het in de loop der tijd nog een heleboel andere – vaak onjuiste – betekenissen gekregen, die bijvoorbeeld betrekking hebben op huidskleur, religie of cultuur. Bovendien is het begrip *ras* buitengewoon onnauwkeurig: afhankelijk van de definitie zijn er tussen de drie en driehonderd rassen, waarvan geen van die rassen honderd procent onder de gekozen definitie valt (Bamshad & Olson, 2003; Helms, Jernigan & Mascher, 2005; Smedley & Smedley, 2005).

Het gezicht van onze samenleving verandert nu het aantal kinderen met verschillende achtergronden toeneemt.

Hoe kunnen onderzoekers mensen met een multiculturele achtergrond op de juiste manier categoriseren? De keuze voor een categorie heeft belangrijke gevolgen voor de validiteit en de bruikbaarheid van het onderzoek.

Nu het aandeel van minderheden in de samenleving blijft groeien, wordt het noodzakelijk om rekening te houden met complexe diversiteitskwesties, wil men een compleet beeld krijgen van de menselijke ontwikkeling. Sterker nog: alleen door te zoeken naar overeenkomsten en verschillen tussen

etnische en culturele groepen kunnen onderzoekers universele ontwikkelingsprincipes onderscheiden van cultureel bepaalde principes. De komende jaren zal de ontwikkelingspsychologie zich dus waarschijnlijk ontwikkelen van een discipline die zich primair richt op kinderen met een Noord-Amerikaanse of Europese achtergrond tot een discipline die zich bezighoudt met de ontwikkeling van kinderen over de hele wereld (Fowers & Davidov, 2006; Matsumoto & Yoo, 2006; Wardle, 2007).

1.1.2 De invloed van cohorten op ontwikkeling: ontwikkelen in een sociale wereld

Bob, geboren in 1947, is een babyboomer. Hij kwam vlak na het einde van de Tweede Wereldoorlog ter wereld, toen er sprake was van een geboortegolf. Hij was een adolescent ten tijde van de flowerpower in de jaren zestig. Zijn moeder, Gerda, werd geboren in 1922; zij behoort tot de generatie die haar jeugd en tienerjaren in de schaduw van grote financiële achteruitgang doorbracht. Bobs zoon Jonathan is geboren in 1975. Hij is afgestudeerd, pas getrouwd en net begonnen met zijn carrière. Hij behoort tot de zogenaamde Generatie X (zie Coupland, 2005).

Ieder mens behoort tot een specifieke **cohort**: een groep mensen die rond dezelfde tijd op dezelfde plek is geboren. Lidmaatschap van een cohort onderwerpt mensen aan invloeden die betrekking hebben op historische gebeurtenissen, leeftijdgebonden gebeurtenissen, socioculturele gebeurtenissen en niet-normatieve gebeurtenissen. Belangrijke sociale gebeurtenissen zoals oorlogen, economische oplevingen en depressies, hongersnoden en epidemieën hebben een bepaalde invloed op alle leden van een cohort.

Normatieve invloeden op de ontwikkeling

Mensen die tot een bepaalde cohort behoren, zijn onderhevig aan bepaalde **normatieve gebeurtenissen**. Dat zijn gebeurtenissen die zich voor de meeste individuen binnen een groep op dezelfde manier voltrekken. Normatieve gebeurtenissen kunnen biologisch, sociaal of cultureel bepaald zijn. Het bereiken van de puberteit is bijvoorbeeld een normatieve gebeurtenis, omdat het iedereen ongeveer in dezelfde periode overkomt. En in westerse culturen beginnen alle kinderen rond hun vijfde of zesde levensjaar met verplicht onderwijs.

Cohorteffecten treden bijvoorbeeld op als gevolg van *normatieve historisch bepaalde invloeden*, biologische en omgevingsinvloeden die verbonden zijn aan een specifiek historisch moment. Kinderen die in de wijk Roombeek in Enschede woonden, werden bijvoorbeeld allemaal geconfronteerd met biologische en omgevingseffecten als gevolg van de vuurwerkramp op 13 mei 2000. Hun ontwikkeling zal worden beïnvloed door deze normatieve, historisch bepaalde gebeurtenis (Colenbrander, 2003). *Leeftijdgebonden invloeden* zijn biologische en omgevingsinvloeden die gelijk zijn voor mensen in een bepaalde leeftijdsgroep, ongeacht waar of wanneer ze opgroeien. Denk daarbij bijvoorbeeld aan biologische gebeurtenissen als de puberteit en de menopauze. Een socioculturele gebeurtenis als naar school gaan kan worden beschouwd als een normatieve leeftijdgebonden invloed, omdat dit in de meeste culturen rond het zesde jaar plaatsvindt. Verder geven Vlaamse eerstejaarsstudenten aan een hogeschool vrij unaniem aan dat de opkomst van social media hun leven sterk heeft beïnvloed.

Cohort: een groep mensen die rond dezelfde tijd op dezelfde plek is geboren.

Normatieve gebeurtenissen: gebeurtenissen die zich voor de meeste individuen binnen een groep op dezelfde manier voltrekken.

Normatieve invloeden: invloeden die leiden tot conformiteit omdat men de gevolgen van afwijkend gedrag vreest.

Ontwikkeling wordt ook bepaald door **normatieve invloeden**, zoals etnische afkomst, sociale klasse, lidmaatschap van een subcultuur en andere factoren. *Normatieve invloeden* zijn invloeden die leiden tot conformiteit, omdat men de gevolgen van afwijkend gedrag vreest. Stel bijvoorbeeld dat Kim goed is in rekenen en na een snelle berekening ervan overtuigd is dat het juiste antwoord 'B' is. De leerkracht vraagt: 'Wie denkt A?'. Zowat al haar klasgenoten steken hun hand in de lucht, dus doet Kim dat ook maar, uit vrees om uitgelachen te worden. Immigrantenkinderen die Nederlands als tweede taal spreken zijn onderhevig aan heel andere sociocultureel bepaalde invloeden dan in Nederland of België geboren kinderen die Nederlands als moedertaal hebben.

Tot slot zijn ook *niet-normatieve gebeurtenissen* van invloed op de ontwikkeling. Dit zijn specifieke gebeurtenissen die plaatsvinden in het leven van een specifiek persoon op een tijdstip dat zulke gebeurtenissen de meeste andere mensen niet overkomen. De ervaring van Louise Brown, die opgroeide met het besef dat zij het eerste kind ter wereld was dat via in-vitrofertilisatie werd verwekt, is bijvoorbeeld een niet-normatieve gebeurtenis. Kinderen kunnen ook hun eigen niet-normatieve gebeurtenissen creëren. Een zestienjarige eindexamenleerling die een landelijke wetenschapswedstrijd wint, creëert voor zichzelf een niet-normatieve gebeurtenis. In feite bouwt zij actief aan haar eigen omgeving en heeft zij een aandeel in haar eigen ontwikkeling.

Het maatschappelijk beeld van jeugd en van wat normaal is om van kinderen te vragen, verandert door de eeuwen heen. Deze kinderen uit het begin van de twintigste eeuw werkten de hele dag in de mijnen.

1.2 Kinderen: verleden, heden en toekomst

Sinds er mensen op deze planeet rondlopen, zijn kinderen het onderwerp van studie. Ouders zijn eindeloos gefascineerd door hun kinderen, en hun ontwikkeling is zowel een bron van nieuwsgierigheid als van verwondering. Het is echter relatief kortgeleden dat kinderen vanuit een wetenschappelijke invalshoek worden bestudeerd. Slechts een korte blik op hoe het vakgebied ontwikkelingspsychologie zich heeft ontwikkeld toont aan dat er veel is veranderd in de manier waarop we naar kinderen kijken.

1.2.1 Vroege denkbeelden over kinderen

Hoewel het moeilijk voor te stellen is, denken sommige wetenschappers dat er een periode was waarin de kindertijd niet eens bestond, althans niet in de bele-

vingswereld van volwassenen. Volgens Philippe Ariès, die schilderijen en andere kunstvormen bestudeerde, kregen kinderen in de middeleeuwen pas rond 1600 een eigen status. Voor die tijd werden ze gezien als miniatuurvolwassenen. Ze droegen dezelfde kleding als volwassenen en kregen niet echt een speciale behandeling. De kindertijd werd niet beschouwd als een stadium dat kwalitatief anders was dan de volwassenheid (Acocella, 2003; Ariès, 1962; Hutton, 2004). De gedachte dat kinderen in de middeleeuwen puur gezien werden als miniatuurvolwassenen is misschien wat overdreven; de argumenten van Ariès waren voornamelijk gebaseerd op kunstwerken die de Europese aristocratie verbeeldden, een zeer beperkte doorsnede van de westerse cultuur. Toch is het duidelijk dat de kindertijd iets heel anders betekende dan tegenwoordig. Bovendien vatte het idee dat de kindertijd systematisch kon worden bestudeerd pas later post.

Babybiografieën

Een van de eerste geschriften waarin kinderen methodisch werden bestudeerd waren babybiografieën. Waarnemers, meestal de ouders, probeerden de groei van een kind bij te houden. Dat deden ze door de fysieke en taalkundige mijlpalen van dat kind vast te leggen. Maar pas met Charles Darwin, die de evolutietheorie ontwikkelde, kreeg de observatie van kinderen een systematischer karakter. Darwin was ervan overtuigd dat de ontwikkeling van individuen binnen een soort aanwijzingen bevatte over de ontwikkeling van de soort zelf. Hij gaf de babybiografieën een wetenschappelijker status door er zelf een te schrijven. Daarvoor volgde hij de ontwikkelingen van zijn zoon in diens eerste levensjaar.

Na de publicatie van Darwins boek volgde een golf van babybiografieën. Daarnaast droegen nog andere historische trends bij aan een versnelde ontwikkeling van een nieuwe discipline die zich richtte op kinderen. Zo ontdekten wetenschappers de mechanismen achter de verwekking van kinderen en begonnen genetici de mysteries van de erfelijkheid te ontrafelen. Wetenschappers van diverse origine (biologen, psychologen, pedagogen, filosofen) discussieerden toen en nu nog steeds over de relatieve invloed van *nature* (erfelijkheid) en *nurture* (omgevingsinvloeden) (Ridley, 2003).

Focus op de kindertijd

Doordat onderwijs universeler werd en kinderen meer gescheiden van volwassenen werden en doordat er meer volwassenen beschikbaar kwamen op de arbeidsmarkt, waren kinderen niet meer nodig als goedkope arbeidskrachten. Dat maakte de weg vrij voor wetten die kinderen tegen uitbuiting beschermden. Leraren probeerden betere manieren te vinden om kinderen onderwijs te geven, en dankzij nieuwe psychologische inzichten werden mensen zich bewust van het feit dat gebeurtenissen tijdens hun jeugd van invloed waren op de rest van hun leven. Dankzij deze belangrijke sociale veranderingen werd de ontwikkelingspsychologie als apart vakgebied erkend.

1.2.2 De twintigste eeuw: ontwikkelingspsychologie als discipline

Binnen het nieuwe vakgebied ontwikkelingspsychologie zijn een paar specialisten erg invloedrijk geweest. Alfred Binet, een Franse psycholoog, verrichtte niet alleen pionierswerk op het gebied van de intelligentie van kinderen, maar hij deed ook onderzoek naar het geheugen en naar hoofdrekken. G. Stanley Hall was de eerste die het denken en het gedrag van kinderen onderzocht met behulp van vragenlijsten. Ook schreef hij het eerste boek waarin adolescentie als aparte ontwikkelingsperiode werd gezien. Dat droeg de toepasselijke titel *Adolescence* (Hall, 1904/1916).

In de eerste helft van de twintigste eeuw ontstond een trend die een enorme invloed heeft gehad op ons inzicht in de ontwikkeling van kinderen. Er werden

In de middeleeuwen werden kinderen gezien als imperfecte miniatuurvolwassenen. Deze kijk op kinderen kwam tot uiting in de kleding die ze droegen: precies dezelfde als volwassenen.

grootschalige, systematische en langdurige onderzoeken gestart naar kinderen en naar hun ontwikkeling tijdens de rest van hun leven. De Stanford Studies of Gifted Children gingen bijvoorbeeld aan het begin van de jaren twintig van start en lopen nu nog. Ook de Fels Research Institute Study en de Berkeley Growth and Guidance Studies brachten nieuwe inzichten aan het licht over de veranderingen in het leven van kinderen naarmate ze ouder worden. In het kader van deze onderzoeken werden grote aantallen kinderen op een normatieve manier bestudeerd om vast te stellen wat gemiddelde groei was (Dixon & Lerner, 1999). De wetenschappers die de basis van de ontwikkelingspsychologie legden, hadden een gemeenschappelijk doel: ze wilden de aard van groei, verandering en stabiliteit tijdens jeugd en adolescentie op een wetenschappelijke manier bestuderen. Zij hebben ervoor gezorgd dat het vakgebied zich tot zijn huidige dimensies heeft ontwikkeld.

1.2.3 Actuele vraagstukken en onderwerpen: de onderliggende thema's van de ontwikkelingspsychologie

Op dit moment speelt er een aantal centrale vraagstukken en onderwerpen over de ontwikkeling van kinderen. Dat zijn bijvoorbeeld de aard van de veranderingen tijdens de ontwikkeling van het kind, het belang van kritieke en gevoelige perioden, het levensloopmodel versus gerichtere benaderingen en de nature-nurturediscussie. (Zie de samenvatting in tabel 1-2 op p. 15.)

Continue verandering versus discontinue verandering

Een van de belangrijkste kwesties binnen de ontwikkelingspsychologie is de vraag of ontwikkeling zich op een continue of een discontinue manier voltrekt (zie figuur 1-1). Bij **continue verandering** is de ontwikkeling geleidelijk en vloeien de prestaties op een bepaald niveau voort uit die van de vorige niveaus. Continue verandering is kwantitatief; de onderliggende ontwikkelingsprocessen die de aanzet geven tot verandering blijven gedurende het hele leven hetzelfde. In het geval van voortdurende verandering vertoont de manier waarop kinderen zich bekwamen in denken, praten en handelen sterke overeenkomsten met de manier waarop hun lichaam groeit: via een geleidelijk ontwikkelingsproces. Veranderingen in lengte zijn bijvoorbeeld continu.

Discontinue verandering vindt plaats in aparte stappen of stadia. Elk stadium levert gedrag op dat kwalitatief anders is dan gedrag in eerdere stadia. Zulke stadia zijn onder meer de kleutertijd, de kindertijd en de adolescentie. Vanuit dit standpunt gezien kan een ontwikkeling heel abrupt, oftewel discontinu, verlopen. Neem het voorbeeld van cognitieve ontwikkeling. In hoofdstuk 2 zullen we zien dat sommige cognitieve ontwikkelingspsychologen menen dat het denken van kinderen fundamenteel verandert naarmate ze ouder worden en dat die veranderingen niet alleen kwantitatief, maar ook kwalitatief zijn.

Continue verandering: geleidelijke ontwikkeling waarbij prestaties op een bepaald niveau voortvloeien uit die van de vorige niveaus.

Discontinue verandering: ontwikkeling die in aparte stappen of stadia plaatsvindt, en waarbij elk stadium gedrag oplevert dat kwalitatief anders is dan gedrag in eerdere stadia.

Figuur 1-1

Two manieren om tegen ontwikkeling aan te kijken

De twee manieren om tegen ontwikkeling aan te kijken zijn continue verandering, die geleidelijk is en waarbij de prestaties op een bepaald niveau voortvloeien uit vorige prestaties, en discontinue verandering, die zich in aparte stappen of stadia voltrekt.

